

РІЗНОРІВНЕВІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НЕГАЦІЇ В МОВІ

К. М. Вашист, викладач кафедри іноземних мов;

С. О. Швачко, д-р філол. наук, професор;

*Л. Хантер, перекладач

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

E-mail: info@translation.sumdu.edu.ua;

*Інститут лінгвістики, Лондон (CloL)

E-mail: lilian_hunter@yahoo.co.uk

Мовна негация відноситься до складних лінгвістичних універсалій. Вона пронизує всю лексику і граматику, використовує різні засоби та способи вираження, має складний семантико-структурний характер, що потребує ретельного вивчення. В статті досліджуються особливості функціонування лінгвістичних засобів вираження негацияї на різних рівнях мови, зокрема в межах художнього дискурсу. Метою цього дослідження є осмислення таксономії мовних засобів вираження заперечення в англійській та німецькій мовах, комплексний опис та аналіз системи семантичних, прагматичних і стилістичних особливостей структур негацияї в межах художнього дискурсу. Результати цього дослідження доводять, що лінгвістична категорія негацияї має широкі потенційні можливості - мовленнєві засоби реалізації заперечення можуть ускладнюватися різними модальними значеннями і бути стилістично модифіковані, до актуалізації значення ствердження, що може стати перспективою дослідження.

Ключові слова: мовна негацияї, лінгвістична категорія, експлікаційний / імплікаційний характер, мононегация / полінегация.

Категорія негацияї в мові екстраполює відсутність предметів і явищ об'єктивної дійсності або відсутність об'єктивних зв'язків між предметами и явищами на мовленнєвому рівні і втілює ще більший діапазон значень, ніж в логіці. Мовна негация відноситься до складних лінгвістичних категорій. Вона пронизує всі рівні мови, має різні засоби і способи вираження, складний семантико-структурний та функціональний характер, що потребує ретельного вивчення і складає **проблему** цього дослідження. Незважаючи на наявність найрізноманітніших способів і засобів її вираження в мові, негация повинна розглядатися як єдина мовна категорія, яка протиставляється категорії затвердження. **Базою наукового аналізу** слугували роботи таких вчених, як А. І. Бахарев, І. М. Богуславський, В. Н. Бондаренко, А. Т. Кривоносов, В. З. Панфілов, Л. М. Сизранцева, О. Ю. Свєкрова, Н. В. Трунова, С. О. Швачко та багато ін.

Метою цього дослідження є осмислення таксономії мовних засобів вираження заперечення в англійській та німецькій мовах, комплексний опис та встановлення системи семантичних, прагматичних і стилістичних особливостей лінгвістичних структур негацияї в межах художнього дискурсу.

Мета та завдання дослідження обумовлюють **методологію** дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи системного аналізу та синтезу для дослідження мовних явищ, виявлення закономірностей функціонування лінгвістичної категорії негацияї; метод поморфемного аналізу для встановлення моделей формування словоформ і словосполучень зі значенням заперечення, порівняльний метод, а також кількісний метод для об'єктивації емпіричних даних.

У рамках природної мови категорія заперечення характеризується тотальним функціонуванням, пронизуючи всі рівні її системи (морфологічний, лексичний, синтаксичний). Категорія заперечення є однією з притаманних усім мовам світу

універсальних категорій, яка осмислюється через багате різноманіття різнорівневих засобів її вираження:

– **морфологічно-словотворчі засоби** (суфікси, префікси, афікси):

1) англійська мова:

а) негативні префікси: *un-, non-, de-, dis-, mis-, in- (im-, ir-, il-), under-, anti-, counter, mal-*. Наприклад: *uncertainty, non-fiction, devalue, disappear, misunderstanding, inconvenient, impossible, irreplaceable, illegal, underfund, anticlimax, counter-argument, malfunction*;

б) негативні суфікси: *-less, -free* и др. Наприклад: *breathless, fat-free*.

2) німецька мова:

а) негативні префікси: негативні префікси: *miß-, ver-, a-, ab-, an-, in- (il-, im-, ir-), de- (des-, dis-)*. Наприклад: *mißbrauchen, vertun, abweisen, intransitiv, illegal, Immobilie, unreal, deprimieren, Desinteresse*;

б) негативні суфікси: *-frei, -los, -leer; -arm*. Наприклад: *eisfrei, bewegungslos, luftleer, fettarm*;

в) складні слова з негативним компонентом *nicht-*: *Nichtachtung, Nichtbeachtung, nichtberufstätig*;

– **лексичні засоби**:

1) англійська мова:

– частки: *not, no*;

– сполучники: *neither... nor..., not (only) ... but also...*;

– прийменники: *out, from, against, opposite, behind*;

– займенники: *nobody, no one, nothing, none*;

– прикметники: *opposite, back*;

– прислівники: *instead, never, nowhere*.

2) німецька мова:

– частки: *nein, nicht*;

– сполучники: *nicht... sondern; weder... noch, weder... noch... sondern, ohne... zu, an/statt...zu, ohne daß, anstatt daß, als daß*;

– прийменники: *ohne, außer, von, hinter, an/statt*;

– займенники: *kein, keinerlei, niemand, nichts*;

– прислівники: *nie, niemals, nimmer, nimmermehr, nirgends, nirgendwo, keinesfalls, keineswegs, mitnichten, kaum*.

– **синтаксичні засоби** (негативна імплікація через контекст, порядок слів тощо):

– синтаксичні фразеосхеми:

англ.: *He is too young to understand that* [6, с. 87],

нім.: *Er und Sportler!* [5, с. 16] ;

– риторичні питання:

англ.: *Can't you do anything right?* [6, с. 33],

нім.: *Was ist das für ein Leben?* [5, с. 46] ;

– окличні речення ірреального бажання:

англ.: *If we only closed the deal!* [6, с. 9],

нім.: *Wenn wir die Arbeit schön beendet hätten!* [5, с. 57].

Слід зауважити, що слова з префіксами *a- (an -), de - (dis -), in- (ir-, il-)* вживаються у значенні заперечення і в англійській, і в німецькій мовах, так як вони є похідними з латинської і актуалізують негацію: англ.: *adrift, degenerate, dissipate, invalid, irregular, illicit*; нім.: *apathisch, anorganisch, degradieren, disqualifizieren, inhuman, irreführen, illegitim*.

Щодо мовних засобів вираження заперечення, то сучасна німецька мова має доволі нестандартний спектр цих засобів. Найбільш широко вживається негативна частка *nicht*, яка може ставитися до будь-якого члена пропозиції, вираженого будь-якою частиною мови. Заперечуючи присудок, *nicht* робить всю пропозицію

негативною, заперечуючи інший член пропозиції, *nicht* зазвичай не змінює ствердного характеру всього судження і грає роль частинки заперечення [1, с. 18].

Вживання *nicht* і *kein* залежить від того, що більше заперечується: якщо дієслово, то вживається *nicht*, якщо іменник - *kein*: *Ich habe noch keinen Urlaub genommen*. «Я ще не брав відпустку». *Urlaub habe ich noch nicht genommen*. «Відпустку я ще не брав».

У негативних пропозиціях при наявності іменників з невизначеним або нульовим артиклем в ролі підмета, предикатива або прямого доповнення дієслівно-присудкове заперечення виражається за допомогою заперечення *kein* [2, с. 189] : *Ede tragt kein Paket* [5, с.89] «Еде не несе пакет (коробку)». Не вживається заперечення *nicht* при дієсловах з негативним значенням (*mißlingen, verachten*), а також після дієслів, що виражають заборону, боязнь і т.п. (*bezweifeln, hindern*).

Для німецької мови характерна актуалізація дієслівно-присудкового заперечення різними способами: частинкою *kaum*, яка регулярно виступає синонімом *nicht* при дієслівних формах, запереченням *kein* та іншими негативними займенниками, сполучниками *weder ... noch, nicht ... sondern*, а також сполучниками *anstatt ... daß, ohne ... daß, als ... daß; an / statt ... zu, ohne ... zu*, функціонуючи в підрядних реченнях та відокремлених групах [3, с. 50].

Заперечення в мові може бути виражено двояко: 1) за допомогою спеціальних засобів вираження заперечення і 2) без вживання спеціальних мовних одиниць – у такому випадку заперечення в самій семантиці слова. Відповідно до цього виділяють 2 способи вираження заперечення в мові: експліцитний (формальний) та імпліцитний (приховане заперечення) [4, с. 44].

Засобів вираження негачії існує досить багато на різних рівнях мови. На морфемному рівні переважають експліцитні засоби вираження негачії, на лексичному заперечення носить більш імпліцитний характер.

Висловлювання, що містять інформацію негативної семантики, досить часто зустрічаються у всіх функціональних стилях мови, і зокрема в художньому дискурсі. Реалізація категорії заперечення в художньому тексті є комплексною і включає в себе два блоки інформації, як експліцитну, так і імпліцитну.

В процесі дослідження був проведений аналіз уривку відомого бібліографічного роману Джеймса Спади «Grace. The Secret Lives of a Princess» на наявність та характер негачії у ньому. Вибірка представлена 100 реченнями, які включають 135 явищ негачії (завдяки феномену полінегачії). До аналізу залучені речення, що мали в своїй структурі експліцитно або імпліцитно виражену негачію (див. табл. 1). Аналіз зроблений за кількома параметрами:

- моно- / полінегачія (наявність у реченні відповідно одного або кількох явищ негачії);
- експліцитність / імпліцитність негачії;
- член речення, яким представлено дане негативне слово чи конструкція;
- рівень (тип) негачії, на якому представлено дане негативне слово чи конструкція;
- речення / блоки речень (де саме зустрівся феномен негачії: в реченні чи був залучений до смислових зв'язків блоку речень і тому є його невід'ємною частиною);
- фразеологія (чи входить дане негативне слово / конструкція до складу фразеологічних єдностей та ідіом);
- стилістичні засоби (чи є дане негативне слово / конструкція стилістичним засобом).

В результаті кількісного аналізу було виявлено, що зі 100 речень, представлених у вибірці, 79 % є мононегативними і всього 21 % полінегативними. Це свідчить про те, що явище полінегачії не є властивим для художнього дискурсу в англійській мові.

Таблиця 1

№	Речення (BOOK: James Spada. Grace. The Secret Lives of a Princess. New-Jersey: Penguin, 1987. – 450 p.)	Моно/ Полінегація (М/П)	Частина мови	Експліцитна/ імпліцитна негація (Е/І)	Член речення	Рівень (тип) негації	Фразеологія (є чи ні)	Стилістичні засоби	Стор.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	I considered writing a series of... essays..., <u>not</u> to add new facts.	М	Присл.	Е	-	Синтакс.	Так	Ні	13
2	... there were <u>unrevealed</u> elements.	М	Дієсл.	Е	Присудок	Морф.	Ні	Епітет	13
3	It might <u>not</u> work...	М	Присл.	Е	-	Синтакс.	Ні	Ні	14
4	... interviews... revealed little I <u>didn't</u> already know.	М	Присл.	Е	-	Синтакс.	Ні	Ні	14
5	... with <u>no</u> attempt at establishment to make them more believable.	М	Прикм.	Е	Означ.	Синтакс.	Ні	Ні	14
6	...to <u>abandon</u> the “pictorial tribute” format.	М	Дієсл.	І	Присудок.	Лекс.	Ні	Ні	14
7	My intention has <u>never</u> been to do a ‘hatchet job’.	М	Присл.	Е	Обставина	Лекс.	Ні	Ні	14
8	<u>Without</u> hesitation he said...	М	Прийм.	Е	-	Лекс.	Ні	Ні	15
9	<u>No one</u> except the library staff... knew ...that the box <u>was empty</u> .	П	1) Займ. 2) Прикм.	1) Е 2) І	1) Підмет 2) Складений присудок	1) Синтакс. 2) Лекс.	Ні Ні	Ні Ні	19
10	The Free Library <u>didn't</u> receive... papers that evening – <u>nor</u> has it to this day.	П	1) Присл. 2) Спол.	1) Е 2) Е	- -	1) Синтакс. 2) Синтакс.	Ні Ні	Ні Ні	19
11	... several members... had <u>withdrawn</u> their permission.	М	Дієсл.	І	Присудок	Лекс.	Ні	Ні	19
12	<u>No</u> donation could be made <u>until</u> the intrafamily squabble was resolved.	П	1) Прикм. 2) Сполуч.	1) Е 2) Е	- -	1) Синтакс. 2) Синтакс.	Ні Ні	Ні Ні	20
13	...an <u>empty</u> box was handed over to... director.	М	Прикм.	Е	Означення	Лекс.	Ні	Ні	20

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
14	... <u>unsuspending</u> cultural patrons.	М	Прикм.	Е	Означення	Морф.	Ні	Ні	20
15	... [family] appear ... <u>unfailingly</u> moral one.	М	Присл.	Е	Обставина	Морф.	Ні	Ні	20
16	... Kelly <u>never</u> considered divorce...	М	Присл.	Е	Обставина	Лекс.	Ні	Ні	20
17	... she tried everything in her power to <u>prevent</u> his eventual divorce.	М	Дієсл.	І	Присудок	Лекс.	Ні	Ні	20
18	... it <u>wasn't</u> of her religious convictions. She's not upset.	М	Присл.	Е	-	Синтакс.	Ні	Ні	20
19	... ladylike young woman who <u>never</u> dated...	М	Присл.	Е	Обставина	Лекс.	Ні	Ні	20
20	... she tried... to <u>keep from</u> public knowledge her tremendous struggle to be accepted by her husband's family and the people of his country, her emotional <u>loneliness</u> ...	П	1) Дієсл. 2) Імен.	1) І 2) І	1) Присудок 2) Додаток	1) Лекс. 2) Лекс.	Ні Ні	Ні Ні	21
21	...there was always a large <u>gap</u> ...	М	Імен.	І	Складений додаток	Лекс.	Ні	Метафора	21
22	... brought her family barely above the <u>poverty</u> level.	М	Імен.	І	Додаток	Лекс.	Ні	Ні	21
23	Since the 1830s the potato <u>famine</u> and crop <u>failures</u> had <u>reduced</u> the mayo population by nearly one third.	П	1) Імен. 2) Імен. 3) Дієсл.	1) І 2) І 3) І	1) Підмет 2) Підмет 3) Присудок	1) Лекс. 2) Лекс. 3) Лекс.	Ні Ні Ні	Ні Ні Ні	21
24	Religious prosecution and discrimination ... turned a difficult life <u>untenable</u> .	М	Прикм.	Е	Прикм.	Морф.	Ні	Епітет	21
25	Thousands of Irish <u>abandoned</u> their native land for the <u>infinite</u> promise of America, joining the millions of other émigrés ... to face a future with as much <u>uncertainty</u> as potential.	П	1) Дієсл. 2) Прикм. 3) Імен.	1) І 2) Е 3) Е	1) Присудок 2) Означення 3) Додаток	1) Лекс. 2) Морф. 3) Морф.	Ні Ні Ні	Ні Епітет Ні	21

Що стосується частиномовної представленості, то зі 135 феноменів негачії найбільш часто вживаними є прислівники (44 %). Це зумовлено високою частотністю прислівника *not* у сполучуваності з дієсловами (таким чином деформуючи значення всього речення) та іншими частинами мови. Найменш кількісно представленими є сполучники (2 %).

Експліцитність у негачії переважає над імпліцитністю (78 % проти 22 % відповідно). Це свідчить про існуванням великої кількості експліцитних морфологічних засобів вираження негачії в мові та знову ж таки частотним вживанням маркерів *not* та *no*.

Більшість феноменів негачії, проаналізованих в даному художньому дискурсі, виконують роль обставини у реченні. Їх кількість становить 41% від загальної кількості явищ негачії. Це пов'язано безпосередньо з кількістю прислівників у вибірці (оскільки прислівники виконують функцію обставини у реченні). Роль підмета виконують лише 4 %. Кількість негативних феноменів на синтаксичному та лексичному рівнях є приблизно однаковою (44 % та 38 % відповідно). Їх чисельність на морфологічному рівні є трохи нижчою та складає 18 %.

Усі проаналізовані в цьому художньому дискурсі феномени заперечення на 100 % представлені в окремих реченнях. У блоках речень не задіяно жодного приклада. Представленість негативних маркерів у фразеологічних сполученнях є дуже низькою (4 %). Більшість з них (96%) не входить до складу сталих словосполучень.

Схожа ситуація зі стилістичними засобами. 89 % явищ негачії не представляють собою ніяких стилістичних засобів, тобто вони є узуально нейтрально забарвленими. І лише 11% представляють епітети, метафори, подвійне заперечення та ін.

Таким чином, явище негачії у художньому дискурсі сучасності, яким є бібліографічний роман Джеймса Спади «Grace. The Secret Lives of a Princess», є переважно мононегативним, експліцитним, з найбільшою представленістю мовної категорії негачії на синтаксичному рівні, а лексичний рівень є здебільш нейтрально забарвленим, що характеризує зокрема художні бібліографічні тексти і стиль самого автора роману, але це не дає право остаточно робити висновки щодо потенційних можливостей лінгвістичної категорії негачії – мовленнєві засоби реалізації заперечення можуть ускладнюватися різними модальними значеннями і бути стилістично модифіковані, до актуалізації значення ствердження. Явища стилістично-прагматичного характеру можуть складати перспективу дослідження лінгвістичної категорії заперечення.

MULTILEVEL MEANS OF EXPRESSING NEGATION IN LANGUAGE

K. M. Vashyst;

S. O. Shvachko, Doctor of Philology, Professor;

*Lilian Hunter, translator

Sumy State University,

2, Rymkogo-Korsakova Str., Sumy, 40007, Ukraine

E-mail: info@translation.sumdu.edu.ua;

*CloL

E-mail: lilian_hunter@yahoo.co.uk

Language negation applies to complex linguistic universals. It permeates the entire lexis and grammar, uses different means and ways of expression, complex semantic and structural character that needs careful study. The article examines the peculiarities of linguistic means of negation expression at different language levels within the artistic discourse. The purpose of this research is comprehending the taxonomy of linguistic means of negation in English and German, description and analysis of semantic, pragmatic and stylistic features of negation structures within the artistic discourse. The results of this study show that the linguistic category of negation has great potential - speech means of negation may be complicated by the different modal values and stylistically modified up to affirmative statements that may be the prospect analysis.

Key words: linguistic negation, linguistic category, explicit / implicit character, mononegation / polynegation

РАЗНОУРОВНЕВЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ НЕАГЦИИ В ЯЗЫКЕ

К. М. Вашист, преподаватель каф. иностранных языков;

С. А. Швачко, д-р филол. наук, профессор;

*Л. Хантер, переводчик

Сумский государственный университет,

ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина

E-mail: info@translation.sumdu.edu.ua

*Институт лингвистики (CJoL)

E-mail: lilian_hunter@yahoo.co.uk

Языковая негация относится к сложным лингвистическим универсалиям. Она пронизывает всю лексику и грамматику, использует различные средства и способы выражения, имеет сложный семантико-структурный характер, что требует тщательного изучения. В статье исследуются особенности функционирования лингвистических средств выражения негации на разных уровнях языка, в частности в рамках художественного дискурса. Целью данного исследования является осмысление таксономии языковых средств выражения отрицания в английском и немецком языках, комплексное описание и анализ системы семантических, прагматических и стилистических особенностей структур негации в пределах художественного дискурса. Результаты этого исследования показывают, что лингвистическая категория негации имеет широкие потенциальные возможности - речевые средства реализации возражения могут осложняться различными модальными значениями и быть стилистически модифицированы, до актуализации значения утверждения, что может составлять перспективу анализа.

Ключевые слова: языковая негация, лингвистическая категория, эксплицитный / имплицитный характер, монология / полинегация.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Торопова Н. А. Положительный противочлен отрицания *nicht* в современном немецком языке (пресуппозиция отрицания) / Н. А. Торопова // Филологические науки. – М., 1978. – № 2. – С. 68-77.
2. Сызранцева Л. М. Отрицание в семантической структуре предложения: дис.... канд. филол. наук : 10.02.04. – М., 1995. – 196 с.
3. Молчанова Г. Г. Импликативные аспекты семантики художественного текста: автореф. дисс. канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1990. – 18 с.
4. Евстафьев В. В. Имплицитное выражение отрицания в высказывании / В. В. Евстафьев // Сопоставительное изучение семантической динамики: сб. статей. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 1986. – С.147-164.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Remarque, E. M. Der Himmel kennt keine Günstlinge. – Санкт-Петербург : Капо, 2004. – 352 с.
6. Spada, James. The Secret Lives of a Princess. – New-Jersey : Penguin, 1987. – 423 p.

LIST OF REFERENCES

1. *Toropova N. A.* A positive counter-term of denial *nicht* in modern German language (presupposition denial) // Philological sciences. – М., 1978. – No. 2. – PP. 68–77.
2. *Syzrantseva L. M.* Negation of the semantic structure of the sentence. Dis.... of cand. of philological sciences.: 10.02.04. - Moscow, 1995. – 196 p.
3. *Molchanov G. G.* Implicative aspects of the semantics of a literary text. Dis. of cand. of philological sciences: 10.02.04. – М., 1990. – 18 p.
4. *Evstafyev V. V.* Implicit expression of negation in the statement // Comparative study of semantic dynamics. – М., 1986.– pp.147–164.
5. *Remarque E. M.* Der Himmel kennt keine Günstlinge. – St. Petersburg : Капо, 2004. – 352 p.
6. *Spada, James.* The Secret Lives of a Princess. – New-Jersey : Penguin, 1987. – 423 p.

Надійшла до редакції 18 лютого 2015 р.